

«Нас не можна включити на ваших умовах»: квір-критика імперіалістичного погляду в «Гейкейшн: Україна»

З: Когда я услышала, что будет этот сериал, и что он называется «Гейкейшн», я реально думала, что это будет политическая сатира, критика... Что это будет про глобальный неолиберальный секс-туризм...

Із інтерв'ю.

2016 року, за два роки після Євромайдану й початку війни, Україна зі своїми численними соціальними та політичними суперечностями була популярним пунктом призначення для західних медіа й кінодокументалістики. У березні того року сюди приїхала знімальна група телевізійного шоу «Гейкейшн» («Gaucation», виробництво мультиплатформної медійної компанії «Vice Media») в рамках своєї місії «досліджувати ЛГБТК-культури в усьому світі». Що їх сюди приваблює і яку репрезентацію місцевого ЛГБТ+ населення вони створили?

«Гейкейшн: Україна» вдає із себе тревел-шоу із благородними цілями, проте представляє версію життя ЛГБТ+ людей, що побудована на уявленнях і стереотипах самих творців передачі. У цій статті ми підважуємо позірну солідарність шоу з українськими ЛГБТ+ і аналізуємо його як прояв неолиберального імперського «квір»-погляду. Ми продемонструємо, що під прикриттям глобальної «квір»-солідарності «Гейкейшн: Україна» відтворює ширший набір практик, які поглиблюють нерівність.

Цей текст має на меті не лише критично проаналізувати шоу, а й створити простір для недостатньо репрезентованої в мейнстрімному

медійному й активістському дискурсах української квір-критики¹, скерованої як на колоніальний західний погляд, так і на локальні гомонормативні та гомонаціоналістичні дискурси. Так, в основі статті – наша доповідь на конференції «Розйобуючи солідарність» (Відень, вересень 2017), де ми представили відеоролик, який самі змонтували з уривків «Гейкейшн: Україна». На отримане відео ми наклали закадрові коментарі українських квір-активіст_ок, серед яких було й кілька героїнь шоу, що ми аналізуємо. Ми записали коментарі під час спільних переглядів випуску та супровідних обговорень. Прагнучи відійти від традиційного розуміння того, хто є суб'єктами, а хто – об'єктами у процесі творення наукового знання, ми розглядаємо наших співрозмовни_ць як співучасни_ць² процесу, і відповідно їх називаємо³. Критичний аналіз «Гейкейшн: Україна» ґрунтується на цих розмовах із нашими співучасни_цями (усі цитати, якщо не зазначено інше, узято звідти).

Проте для цієї публікації ми вирішили трохи розширити аналіз. Ми зрозуміли, що суть нашої критики випуску «Гейкейшн: Україна» також стосується діяльності українських мейнстримних НДО-ізованих ЛГБТ+ активіст_ок. Її влучно підсумовує слоган одного з плакатів квір-колоні на Марші рівності 2017 року: «Нас не можна включити на ваших умовах». Цей слоган вимагає уваги до всього спектру різноманіття ЛГБТ+ людей, у тому числі до тих, хто налаштований критично щодо НДО, які монополізували ресурси в боротьбі за наші права. Водночас це гасло висловлює протест проти використання найбільш маргіналізованих груп мейнстримними активіст_ками – західними чи місцевими – для примноження їхнього символічного й інших капіталів. НДО-ізований активізм радше йде шляхом вибудовування гомонормативних і гомонаціоналістичних наративів, витісняючи спроби озвучити будь-яку іншу повістку, про що йдеться в нашому подальшому аналізі.

Зауваження щодо термінології: «Гейкейшн» використовує терміни «ЛГБТК» і «квір» як взаємозамінні синоніми. Такий слововжиток нам видається проблемним, оскільки він маскує розкол між НДО-ізованими ЛГБТ+ і низовим квір-активізмом в Україні, про який ми поговоримо нижче. Тож за винятком випадків, коли ми цитуємо або покликаємось на заяви «Гейкейшн», ми вирішили використовувати термін «ЛГБТ+» для опису лесбійок, геїв, бісексуальних, трансгендерних, інтерсексуальних і небінарних людей, а також людей з іншими неконформними сексуальностями та гендерними ідентичностями. Ми навмисно

¹ Термін «квір» разом з усією рамкою квір-критики іноді вважається імпортованою західною концепцією, чужою для місцевого українського контексту. Ми використовуємо його тут тому, що цим словом деякі наші співучасни_ці й ми самі описуємо свої позиційності щодо місцевих панівних дискурсів.

² Ми свідомі того, що слово «співучасни_ці» часто вживається у контексті порушень закону. Проте, оскільки квір-критика підважує поняття «норми», а відтак і «закону», вжиток цього слова в даному контексті нам видається цілком доречним.

³ Протягом останніх кількох років ми спостерігали за зростанням тенденцій до булінгу та знецінення українських квір активіст_ок з боку деяких лідер_ок мейнстримного ЛГБТ+ і феміністичного рухів (див. Попова 2018). Прагнучи захистити наших співрозмовни_ць, ми не називаємо їхні імена. Однак один із наших співучасників – Фріц фон Кляйн – таки погодився відкрито поділитись своїм досвідом як колишнього працівника НДО «Інсайт» та героя шоу «Гейкейшн: Україна», і тому в тексті вказано, які цитати належать саме йому.

вилучили літеру «К» із абрєвіатури. Це допоможе нам розрізнити використання слова «квір» як парасолькового терміну для «ЛГБТ+», з одного боку, а з іншого, – як слова, вживаного для самовизначення квір-людей або груп, що ідентифікують себе із квірністю як методом, котрий передбачає постійне підважування ієрархій і дисбалансів влади в соціальних і політичних структурах. Оскільки, як ми покажемо нижче, квір-голоси не були належним чином представлені в цьому випуску «Гейкейшн», а панівний український дискурс про ЛГБТ+ їх витісняє, таке вилучення літери «К», на нашу думку, цілком доречне.

* * *

У «Гейкейшн» двоє ведучих: популярний актор Еліот Пейдж¹ та їхній друг-гей Ієн Денієл. У першій сцені українського випуску передачі її автори спускаються сходами до підвального приміщення київського гей-клубу. Тим часом голос Еліота за кадром пояснює, що вони прийшли сюди «зустрітися з українською квір-спільнотою та дізнатися про досвіди місцевих ЛГБТК» («Гейкейшн: Україна» 2016). Отож, з ким зустрічаються Еліот та Ієн, що і як вони дізнаються?

Хоча шоу й позиціонується як документальне, для його створення не застосовували «глибинні» прийоми документалістики, як-от спостереження за повсякденними ситуаціями або тривалі дослідження. Адже такий підхід вимагає значно серйознішого занурення в матеріал і більших інвестицій, аніж зазвичай можуть собі дозволити будь-які телевізійні документальні серіали. Тож натомість шоу покладається на інформацію, контакти й ситуації, підготовлені «фіксер_ками», себто місцевими людьми, які стверджують, що досконало знають контекст, тому допомагають в організації зйомок. У результаті головна сюжетна лінія шоу (боротьба «відкритих і гордих» ЛГБТ+ лідер_ок та активіст_ок проти консервативного гомофобного суспільства на шляху до демократичного майбутнього) ілюструється й доповнюється хіба найочевиднішими або найекзотичнішими фактами.

Загалом «Гейкейшн» ґрунтується головню на інтерв'ю з місцевими, і український випуск тут не є винятком. Шоу знайомить нас із людьми, які розповідають історії зі свого життя або діляться інформацією про поточні проекти та роз'яснюють свої ідеологічні переконання. Еліот та Ієн зустрічаються й розмовляють із відкритими цисґендерними геями Зоряном Кісем і Юрієм Юрським, лесбійкою Оленою Шевченко та трансґендерним активістом Фріцом фон Кляйном, які репрезентують ЛГБТ+ громадські організації. Також ведучі спілкуються з журналістом і відкритим геєм Максимом Еріставі, місцевим драґ-перформером Владом Шастом (відомим як Гуппі Дрінк), художником-переселенцем Мішею Коптевим і лесбійською парою, яка натоді мешкала у притулку для внутрішньо переміщених ЛГБТ+ людей.

¹ Еліот Пейдж здійснили камінґаут як транс*персона 1 грудня 2020 року, і хоч вони зазначили, що їхні заїменники – «він/вони», меді пишуть про Еліота, переважно використовуючи перший. Ми хочемо звернути увагу на виключення небінарності із загального дискурсу, тому тут і далі вживаємо займенник «вони».

Водночас значну частину екранного часу у випуску присвячено розмовам із представниками ультраправих, консервативних ідеологій. Загалом ультраправа загроза – це тло, на якому розгортається випуск. На початку шоу нам повідомляють, що останнім часом в Україні зростає активність «екстремістських», себто ультраправих груп, які становлять загрозу для ЛГБТ+ людей. Утім ширшої контекстуалізації причин такого зростання не запропоновано: ми не дізнаємося ані про причини їхньої популярності, ані про їхні стосунки з рештою суспільства та державою (див., наприклад, Gorbach 2018). Зате у випуску самі ультраправі отримують можливість розлого роз'яснити, яку саме загрозу вони становлять для ЛГБТ+ людей: від фізичного насильства до спроб ввести закон, що заборонятиме «гей-пропаганду».

Основний наратив випуску обертається навколо боротьби ЛГБТ+ людей проти цієї правої загрози. Про інші важливі питання – дискримінацію трансгендерних людей, спричинене війною вимушене переселення, відсутність підтриманої державою системи цивільних партнерств – ми довідуємося радше побіжно. А багато інших серйозних викликів, із якими стикається українські ЛГБТ+ люди, взагалі не обговорюються й навіть не згадуються: бідність, відсутність антидискримінаційного законодавства та ширші суспільні упередження (не тільки правий екстремізм). Зосередження уваги випуску на ЛГБТ+ повістці ігнорує інші перетини утисків і глибоко вкорінених в українському суспільстві упереджень і дискримінацій, таких як сексизм, расизм, класизм чи ейблїзм. Натомість апогеєм випуску є нарізка кадрів із Маршу рівності 2016 року¹. Ми бачимо щасливих людей, які вигукують: «Права людини понад усе» (обігрування популярного націоналістичного гасла «Україна понад усе»), – а одна з головних протагоністок, Олена Шевченко, коментує: «Уряд [хоче] продемонструвати, що Україна – цивілізована країна».

1. «Гейкейшн» як травелог

Л: Це дуже схоже на ці щоденники XVIII та XIX століття, коли іноземці відкривають для себе Східну Європу; тут вони можуть робити все, що завгодно. Навіть оцей... Іен, здається, такий весь нормативний цис-мальчик, вирішує тут зробити драг! [Тут] у них повна свобода змінювати себе, змінювати свої ідентичності. Ну і це прояв ось цього, що «ми такі західні, можемо тут робити [що захочемо] і пересуватись у Східній Європі як захочемо, не відчуваючи при цьому жодних наслідків, які можуть [бути для місцевих ЛГБТ+ людей].

Творча група «Гейкейшн» відверто говорить про те, що проєкт був задуманий передусім як травел-шоу. Втім вони декларують амбіції вий-

¹ Марш рівності, як можна дізнатися із сайту ГО «КиївПрайд» (Київ Прайд 2021), – це вулична хода на підтримку прав ЛГБТ+, що відбувається в рамках міжнародного прайд-тижня. ГО «КиївПрайд» було засновано 2016 року; доти – у 2013 та 2015 роках – відбулись Марші рівності, які організували інші ЛГБТ+ громадські організації. Перша спроба провести Марш відбулась 2012 року, але він був зірваний противниками.

ти за рамки обмежень жанру та не лише створювати розважальний контент, а й займатися своєрідним інформаційним активізмом:

Шоу досліджує триумфи й радощі, або навіть нічне життя. Та, на жаль... воно також звертає (і мусить звертати) увагу на те, наскільки дискримінація впливає на життя людей. Я думаю, багато хто навіть не усвідомлює... як інші люди [з нею] борються. Сподіваємось, що... шоу потенційно може певним чином це відобразити (Laws 2017).

Однак «Гейкейшн» не ставить під сумнів ані сам формат тревел-шоу, ані владну динаміку, яку цей формат відтворює, ані вплив сучасної туристичної і медіаіндустрії на глобальний розподіл влади та привілеїв. Як зазначає Жасмін Ролт (Rault 2017), передачу можна потрактувати як маніфестацію технологій добродійного імперського панування. Воно продовжує традицію «продукування» решти світу для західної аудиторії за допомогою подорожніх записок (травелогів). Проблемність цього жанру влучно й детально розбирають у своїх працях, наприклад, Едвард Саїд (Саїд 2001) і Марія Луїс Прат (Pratt 2008).

Ми стверджуємо, що «Гейкейшн: Україна» – це сучасне перевтілення епістемологічних практик винаходу східноєвропейських Інших західноєвропейським Просвітництвом, які описав у своїй класичній праці Ларі Вулф (Wolff 1994). Повторюючи стратегії ранньомодерних подорожніх записів про цей регіон, шоу зображує Україну як неоднозначну й суперечливу країну, яка ще має довести свою приналежність до європейської цивілізації; але тепер вирішальним маркером цієї приналежності стає повага до прав ЛГБТ+. Гомофобія – одна з головних рис уявних «варварських» Інших, супроти якого позиціонує себе «цивілізований» Захід після подій 11 вересня 2001 (Puig 2007). Як демонструє Роберт Кульпа (Kulpa 2014), Захід досі конструює Східну Європу як присутню гомофобну, тим самим підкреслюючи її вічно перехідний і не зовсім європейський статус. Проаналізований нами епізод є водночас результатом та інструментом таких технологій.

Наполегливе прагнення найбільш видимих ЛГБТ+ НДО в Україні наслідувати мейнстримні західні неоліберальні ідеали захисту прав ЛГБТ+ є одним із головних компонентів, що структурують сюжет цього травелогу й динаміку взаємозв'язків між західними «освіченими» мандрівниками та місцевими. Іншими ключовими структуротворчими елементами цього сюжету є гомонормативність, гомонаціоналізм і повсюдна неоліберальна ідеологія.

Неоліберальна ідеологія утверджує розуміння громадянства як приватизованого і споживацького явища та зміщує фокус від спроб колективно й радикально змінити систему до боротьби за те, щоби за будь-яку ціну стати частиною привілейованих груп (Murphy, Ruiz and Serlin 2008; Duggan 2002). Ліса Даган демонструє зв'язок між неоліберальною ідеологією та гомонормативністю – консервативною повісткою, яка не підважує гетеронормативні засновки й інституції, а «звужує гомосексуальну публічну сферу та перевизначає гомосексуальну

рівність... як доступ до інституцій домашньої приватності, «вільного» ринку й патріотизму» (Duggan 2002, 179). Така повістка й визначає, які види активізму в мейнстримному ЛГБТ+ русі вважаються правильними й доречними, а які лише відволікають від головної мети. Термін «гомонаціоналізм» запропонувала північноамериканська дослідниця палестинського походження Джасбір Пуар (Puar 2007) для позначення практик розмежування між «цивілізованими» країнами (тими, які нібито підтримують права ЛГБТ+) і «варварськими» гомофобними.

Квір-критика неоліберальної ідеології, гомонаціоналізму й гомонормативності часом відкидається в Україні як запозичена із Заходу й не релевантна щодо місцевого контексту (Лексіков, Рачок 2020). Однак, як показує наша стаття, всі три явища вкрай актуальні для України й визначають місцевий мейнстримний ЛГБТ+ активізм. Саме тому творчій групі «Гейкейшн» для участі в шоу було легко знайти в Україні людей, які би віддзеркалювали мейнстримні неоліберальні суб'єктності, тим самим утверджуючи наявні ієрархії, що, наприклад, створюють більше привілеїв для білого цисгендерного гея, аніж для небілої транс*людини. Сама оптика випуску здатна розпізнати лише певні види суб'єктностей, а обрані сюжети відтворюють лише певну динаміку/практики, і, як наслідок, це витісняє будь-яку місцеву специфіку.

Як видно з наших розмов зі співучасницями, для людей із (напів) периферії, які розмірковують про задіяні в передачі політики репрезентацій, «Гейкейшн: Україна» – це передусім неправдивий і неетичний тревелог, що закріплює нерівні відносини між привілейованим Заходом і рештою світу.

Р: Для них это каникулы, они развлекаются. Например, как мы думаем куда поехать? Ну, где там море поближе, [где] поселиться можно. А они: «где тут экзотизированные геи есть? Ну и так уж и быть, каких-то лесбиянок мельком покажем». Это их развлечение. «У меня были каникулы, я была в Украине». – «Гдеееее? Ого, ты гонишь! Свинью ели?!» Ну или «вашего оператора потрогали... там этот дикий мужик, ах-ха-ха, обоже! Реально, вот это вы экстремалы!»

Л: Вони вдягають маски, з якими їм комфортно подорожувати й переживати досвід буття у Східній Європі. Безкарність і безпечність: «ми тут тиждень, нам буде класно, а ви там держитесь».

Нижче ми акцентуємо увагу на двох основних взаємопов'язаних проблемах шоу. По-перше, воно належить до жанру так званого темного/ризикованого туризму (dark/risk tourism). По-друге, це приклад «імперської оптики», хоча цього разу погляд належить не білому європейському гетеро-мандрівнику (або, зрідка, мандрівниці), як це було зазвичай у класичних прикладах подорожніх нотаток, а «квір» людям. Але що «квірного» в цьому погляді? Як ми згодом детальніше розглянемо, у передачі є багато проблем із налаштуванням оптики, тому погляд, попри належність до «квір» людей, лишається імперським, з усіма насильницькими наслідками.

Ризикований/темний туризм

«Темний туризм» зосереджується на явищах, пов'язаних зі смертю, катастрофами та руйнуванням. Він стрімко набув популярності наприкінці ХХ ст. завдяки розвитку комерційного туризму й технологій. Донедавна він був пов'язаний здебільшого з місцями, де трагедії траплялися в минулому. Але тепер, коли подорожі стали доступнішими, а ЗМІ постійно інформують про різні активні сутички й воєнні злочини, що відбуваються по всьому світу, почав процвітати новий тип темного туризму: подорожі до локацій сьогоденних конфліктів. Тут своєрідним атракціоном стає вже безпосереднє нараження себе на небезпеку¹.

Такий тип комерційного туризму пов'язаний із явищем, яке ми називаємо «документальний ризикований туризм». Знімальні групи документального кіно вирушають до зон конфлікту, аби пережити захоплення від такої небезпечної пригоди та створити більш «шокуючий» контент, який дозволить пережити цю пригоду також і їхній аудиторії, але з безпечної відстані, на диванах у своїх домівках. Подеколи до цього ще й додається прагнення продемонструвати солідарність із багатостраждальним місцевим населенням. Отже, практика темного /ризикованого туризму дозволяє показати суб'єктність мандрівни_ць, а також їхні чутливість і емпатію. Такими ж можуть відчувати себе й ті, хто спостерігає за небезпечними пригодами ведучих на екрані (див. Buda 2015).

У більшості випусків «Гейкейшн» Еліот та Іен відвідують країни, об'раз яких конструюється як гомофобний²: у першому сезоні це Японія, Ямайка та Бразилія. Україна – перший пункт призначення у другому сезоні й перша «європейська» країна в серіалі. Чому Україна, а не Сербія, або, скажімо, Бельгія? На нашу думку, річ головню в тім, що Україна – це країна у стані військового конфлікту. Попри те, що на момент зйомок (2016) конфлікт перейшов у менш активну фазу, люди тут продовжували гинути, а Україна – займати відповідне місце у західному медіа-просторі. Якщо в новинних ЗМІ популярність України потроху згасала (15 квітня 2016 року BBC назвала конфлікт в Україні «забутою європейською війною» – Burridge 2016), то ця тенденція ще не торкнулась кінофестивалів, телеканалів і VOD-платформ, які демонструють документальні фільми й телепередачі³. На додачу спричинене конфліктом зростання мілітаристських і націоналістичних настроїв в українському

¹ Наприклад, навесні 2019 року з'явилась онлайн-реклама для одноденної поїздки «Донбас-тур: війна на один день» (Lonelyplanet.com).

² Єдиний виняток – випуск про Францію. Він починається з радісного зображення країни, де бути геєм «легко». Щоб створити необхідну для сюжету напругу, авторський колектив мусить копнути глибше, і в результаті розповідає про конфлікт між місцевою ЛГБТ+ більшістю та їхньою багатонаціональною, часто расованою та/або гендерно неконформною квір-опозицією. Як ми продемонструємо нижче, в Україні вони повністю ігнорують подібний конфлікт, адже в ньому просто немає потреби через надлишок «зовнішнього ворога» — гомофобії.

³ Фільми, завершені 2015 року, «Зима у вогні: боротьба за свободу України» виробництва Netflix, «Російський дятел» і «Близький далекий Схід» 2016 року активно демонструвались на кінофестивалях та інших дистрибуційних майданчиках.

суспільстві створювало загрозу для місцевого ЛГБТ+ населення. Отже, Україна була ідеальною локацією для «Гейкейшн»: чудова нагода для ведучих відвідати країну у стані війни та продемонструвати хоробрість, добродійність і солідарність із місцевим ЛГБТ+ населенням.

Протягом усього випуску ведучі неодноразово афішують готовність *ризикувати*. Так, на самому початку, після розмови із Владом Шастом, де той зізнається, що часом йому страшно сідати в таксі в образі Гуппі Дрінк, вони всі разом їдуть у найманому авто до нічного клубу, Іен – також у драг-образі, хоча дещо спрощеному. Суперечність між життєвими реаліями місцевих ЛГБТ+ і тим, що відбувається на екрані, одразу привернула увагу наших співучасни_ць:

З: Хорошо, что они едут на нанятой машине и им не страшно в неё заходить.

Р: В смысле, они воспроизводят его жизнь, но делают это как лакшери вариант? Ну да, они должны о безопасности позаботиться, потому что стран много, а нужно еще кино делать.

Пізніше, ведучі особисто спілкуються з учасниками й ватажком радикального традиціоналістського угруповання «Модний вирок», які на камеру зізнаються не лише у своїх гомофобних поглядах, а й у побитті тих, кого вони зневажливо називають «підарами». За кадром Іен та Еліот розповідають, що вирішили не розкривати цим людям свої ідентичності з міркувань безпеки – ще один привілей, не доступний місцевим ЛГБТ+ людям.

Це лише декілька прикладів того, як Еліот та Іен у карикатурній манері, добре подбавши про власний захист, «приміряють» на себе ризики, з якими місцеві ЛГБТ+ люди стикаються цілком реально. У результаті шоу зосереджується на переживаннях ведучих, які ретранслюють відчуття ризику, «який їм не належить» (Rault 2017, 597). Спостерігаючи за цим маскарадом, західна аудиторія шоу отримує пакет із захопливих розваг і почуття моральної вивищеності, адже вона солідаризується із ЛГБТ+ людьми у віддаленому куточку світу. У ролі таких просвітлених мандрівників ведучі підживлюють ідею того, що новий світ рівності, видимості й рожевого капіталізму можливий, і перехід України до нього вже розпочався. Але яке місце в такому наративі, сконструйованому західним телевізійним шоу для західної аудиторії, відведено для українських ЛГБТ+ людей і їхніх досвідів?

«Квір»-імперський погляд

Те, що шоу використовує термін «квір», створює можливість говорити про «Гейкейшн» як про маніфестацію «квір»-імперського погляду. Цей погляд належить парі білих «квір»-туристів із Заходу, які вишукують і досліджують страждання й боротьбу ЛГБТ+ людей із усього світу. У критичній теорії концепція імперського погляду вже давно відома та проаналізована:

Імперський погляд відображає припущення, що білий західний суб'єкт є центральним... Тривожність не дозволяє цьому погляду дійсно побачити людей, на яких цей погляд спрямовано... Тривожність тут перетворюється на поблажливий патерналізм... Погляд колоніаліста відмовляється усвідомлювати свою владу та привілеї... Як і чоловічий погляд – це об'єктивістський погляд, що унеможлиблює спільне вдивляння, спільне визнання між суб'єктами (Kaplan 1997, 78–79).

Зазвичай імперський погляд приписувався переважно білим цисгендерним чоловікам (рідше також і жінкам). Однак уже з 1990-х його прояви можна прослідкувати й серед ЛГБТ+ подорожніх. Наприклад, Пуар (Puar 2002) описує, як туристичні подорожі для геїв і лесбійок, організовані в 1990-х навколо концепції «квір-солідарності», використовували її концепцію для обґрунтування свого бачення «спасіння» квір-людей із периферії; спасіння, яке мало допомогти досягнути основної (на думку західних ЛГБТ+) мети – «модерної квір-сексуальності». У деяких працях ці практики критикують за те, що вони ігнорують нюанси й відмінності серед локальних квір-спільнот (наприклад, Cruz-Malave 2002) та використовують інструменти західного впливу для закріплення гегемонних орієнталізуючих владних відносин між «Заходом та іншими» (Kulra 2014, 443).

Як цей «квір»-імперський погляд проявляється в «Гейкейшн: Україна»? Тут ми спостерігаємо ті самі проблемні практики й дисбаланс владних відносин, що їх описує Пуар у своєму аналізі ЛГБТ+ туризму 1990-х і ранніх 2000-х. Шоу так само оперує опозиціями «однаковості й інакшості» (Puар 2002, 124), які дозволяють по-місіонерськи споживати локальну «квір-екзотику». «Гейкейшн» повністю відтворює цю традицію нерівних владних відносин. Шоу показує лише те, що дозволяє побачити його стереотипна щодо Східної Європи оптика. Це стосується і проявів місцевої ЛГБТ+ культури — «Гейкейшн» фіксує лише те, що віддзеркалює західне уявлення про ЛГБТ+ (ігноруючи все, що відрізняється від цього уявлення).

Ми вирішили згрупувати наш аналіз проявів цього «квір»-імперського погляду у два взаємопов'язані підрозділи: по-перше, зображення географічного, політичного й культурного контексту України як країни, що перебуває між «варварським» і «нецивілізованим» Сходом/Росією та «просвітленим» і «цивілізованим» Заходом; по-друге, репрезентація української ЛГБТ+ спільноти/руху.

Країна у стані переходу

Із самого початку випуску зі слів Еліота ми дізнаємось, що Україна – це «країна у стані переходу» від токсичного російського впливу до європейського майбутнього. Таке ситуювання України в шоу закріплено неодноразовим використанням типових для західної популярної культури стереотипів, упереджень і хибних уявлень щодо Східної Європи –

яка, як пише Ларі Вульф, є «парадоксом одночасного включення та виключення, Європою, але не Європою» (Wolff 1994, 7). Всі невизначеності й неоднозначності про не дуже відому країну Східної Європи завуальовано узагальненнями й викривленнями.

В одній зі сцен випуску квір-митець Міша Коптев, який переїхав із Луганська до Києва після початку військових дій, пригощає Ієна сирими курячими яйцями та свинячими вухами (які він відрізає у щойно витягнутої з холодильника свинячої голови прямо перед розгубленим іноземцем). Усе це супроводжується добірною дозою сороміцьких коментарів від Міші, а також специфічним саундтреком — мелодією, зіграною на непопулярній в Україні балалайці. Як зауважив_а одн_а з наших співучасни_ць щодо такого вибору саундтреку: «Ну, в целом, контекст уловили. Какая-то славянская страна». Коли ж шоу намагається трохи детальніше описати ситуацію в Україні загалом, то вдається до кліше, які підтверджують загальний наратив про країну у стані турбулентного переходу до західної цивілізації. Особливо це помітно, коли на початку випуску показують архівні матеріали, щоби проілюструвати, що відбувалося під час Євромайдану. Тут ми бачимо переважно відеоряд, який активно використовували західні медіа для сюжетів про Майдан, – разючі сцени жорстоких сутичок. Це допомагає сконструювати розповідь про болючий і травматичний початок переходу, а також про те, яким усе-таки небезпечним місцем є Україна. Проте такий прийом (хоч його було використано в багатьох західних репортажах) ігнорує той факт, що Майдан був не тільки платформою для жорстоких сутичок між протестувальни_ками й поліцією на вулицях Києва, а й часопростором для низової самоорганізації численних ініціатив, спрямованих на взаємодопомогу та підтримку.

Україна у випуску постає ідеальною країною для ризикованого туризму, що так само вписується у стереотипне уявлення про небезпечну для західних подорожніх Східну Європу. Крім цього наративу в епізоді практично відсутнє інше зображення України, яке би виходило за рамки усталених телевізійних і кінематографічних кліше про країну та ширше про регіон.

Проблемним є також і те, що більшість подій шоу відбувається в столиці України – Києві. Специфічне представлення міста допомагає західній аудиторії одразу зіставити його зі світом «варварських» слов'ян. Нам показують характерні православні церкви, купи сміття та пошарпані будівлі.

З: Мне кажется, в Киеве при большом желании можно найти какие-то места, которые будут более-менее выглядеть вполне прилично. Но ты смотришь и понимаешь, что это такой специальный поиск такого антуража, и этого экстерьера-интерьера, который будет максимально показывать какая это бедная, нищая страна... фу, противно...

Репрезентація України як перехідної орієнталізованої країни Східної Європи відбувається не тільки через візуальні образи. Важли-

вішим є конструювання певного нарративу з такою ж метою. Особливо показовим є позиціонування України як країни між Росією (що символізує «варварський», гомофобний Схід) і «цивілізованим» Заходом. Отже, навіть попри те, що ідеологічно шоу підтримує європейський курс України, воно не мислить її як чітко відмінну від Росії державу. Вона й далі визначається негативним впливом Росії. Наприклад, коли у випуску обговорюється можливість введення законів проти «гей-пропаганди», Росію і Радянський Союз використано для репрезентації української ситуації. Спочатку відеоряд пропонує нам архівну зйомку з радянських часів, а потім – російський парламент, що голосує за їхню версію такого закону.

З: Ну они такие ленивые, у нас было между прочим три собственных отечественных законопроекта про запрет [гей] пропаганды. Почему их не показали? Показали московский парламент российский, который принял этот закон... очень обидно [іронія]. У нас даже гомофобии своей нет – вся гомофобия из России.

«Гейкейшн: Україна» відтворює поширений стереотип щодо гомофобії у Східній Європі загалом і в Україні зокрема – що та імпортована з Росії. Ця ідея про російське походження гомофобії, ультраправого націоналізму або «будь-якої» загрози державі доволі популярна серед певних українських інтелектуальних та активістських кіл. Але варто наголосити, що це ідеологічно сконструйована гіпотеза, а не теза, базована на ґрунтовному аналізі. Зокрема є дослідження, які демонструють, що гомофобні й антигендерні кампанії свого часу мали європейсько-католицькі витоки (Paternotte and Kuhar 2018), а також фінансуються правими християнськими угрупованнями зі США (Archer and Provost 2020). Отже, антигендерні рухи це складніше явище, і їхній вплив на суспільство не є лише колоніальним впливом Росії. Означувати їх тільки як продукт російської пропаганди було би занадто спрощеним баченням, що не дозволяє зосередитися на розгалуженій системі таких рухів і засобах впливу, що використовуваних у поширенні консервативних та антигендерних повісток у менш загостреному ключі, ніж антагонізм Росія – Україна.

Присутність «злої» Росії на тлі «Гейкейшн: Україна» підкріплює основний телеологічний нарратив епізоду про прогресивний рух України від корумпованого минулого до демократичного майбутнього, де поважають права людини. Водночас у шоу російська присутність «кінфікує» Україну й залишає її на межі східноєвропейського неупіху.

Л: Постійно нам вибудовують по ходу сюжету дихотомію: все, що погане – це з Росії: війна, реакція влади на Майдан, закони проти пропаганди. Це принаймні зараз доволі симптоматично... постійно треба наголошувати, що є хороша Україна, яка є хороша і для ЛГБТ... А звідти [з Росії] йде все зло. І це таке традиційне західне уявлення про Україну, як якусь затичку між цивілізованим світом і Росією – і тут так само цей сценарій постійно програється. Ніби ось це Європа з певними

характерними ознаками, але водночас дивіться: він [примушує їсти] свинячу голову, якісь незрозумілі наці влаштовують сафари, і ... у них намагаються з [гей] пропагандою боротись.

Зображення ЛГБТ+ спільноти та руху

Як же цей випуск втілює основну мету серіалу «Гейкейшн» – «дослідження світових ЛГБТ+ культур»? Як ми зазначали, здебільшого передача ґрунтується на інтерв'ю. Більша частина екранного часу відведена на розмову з ультраправими й консервативними активістами, а весь інший час поділений між людьми, що репрезентують деякі літери з абрєвіатури «ЛГБТК». І навіть ця частина поділена нерівномірно, оскільки особлива увага надана відомим місцевим активіст_кам, лідер_кам НДО-ізованого активізму. Їхні історії та бачення вибрані для розробки певного нарративу. Інші ж включені у випуск спорадично, для створення ілюзії паритету й веселкового різноманіття, або ж навіть для комічного ефекту. Життя, потреби, страхи, мрії та сподівання «звичайних» ЛГБТ+ людей так і не потрапили в кадр. Як зауважує Фріц фон Кляйн, ми дізнаємося про них лише через їхні виключення з даного випуску та включення натомість більш привілейованих «лідер_ок» спільноти (присутність яких мала створити хоч якесь уявлення про ЛГБТ+ людей в Україні) й ультраправих:

Фріц: Но снято так, что только главы организаций... [все] сводится к одному человеку, самому привилегированному по разным признакам. И эти правые – это, по сути, единственные здесь, через кого показывается жизнь рядового сообщества... сообщества, которого нет, потому что они боятся этих людей [ультраправых]. И вот это действительно очень большая ошибка.

Фокус на лідер_ках НДО створює певну повторювану канву з мейн-стрімних гомонормативних і гомонаціоналістичних повісток політичності, потреби у видимості та включенні в боротьбу України за європейське майбутнє. Навіть наприкінці шоу, під час зйомок Маршу рівності, ми чуємо тільки голоси відомих НДО активіст_ок, з якими знайомились протягом епізоду. Такий кінець передачі легітимізує саме описані вище ЛГБТ+ повістки й політики, і водночас виключає інші групи та їхнє позиціонування.

Л: Це проблемно, вони дивилися переважно на рух через НДО, із низовими активістками вони очевидно не спілкувалися... [Вони] показали інституційні штуки, які на їхню думку відповідають тому, як мав би розвиватися рух в Україні. Ми покажемо чувака з ГА [Гей Альянс], які працюють з геями, «Інсайт», цільова аудиторія якого лесбійки та бісексуальні жінки. І показуємо, що всі збираються щороку на Прайд... [надалі вони показують] флешмоб і Фестиваль Рівності... Не знаю, чого не було відео з інших акцій. Чому б не дати слово «Ритмам спротиву»¹, чи показати щось із акції до депатологізації трансгендерності...

¹ «Ритми спротиву» – феміністична антикапіталістична антиавторитарна низова музична ініціатива.

Отже, ще одна очевидна прогалина цього випуску – відсутність будь-якої репрезентації місцевого квір-активізму. Як ми вже зазначали, квірність часто згадується у випуску, але переважно синонімом до «ЛГБТК» – для урізноманітнення словника шоу, як зауважує одна з наших співучасниць. Такий вибір слів сприяє стиранню окремих квір-ідентичностей і знецінює локальну квір-критику щодо мейнстрімного українського ЛГБТ+ активізму/руху.

Фріц: Они используют слово «квир» ... Но, по факту здесь показывают... гомонормативных людей, используя слово «квир» и абсолютно не показывая тот квир, который есть... Абсолютно нет феминисток, абсолютно нет маршей... ни одной фотографии...

«Гейкейшн: Україна» не звертає увагу на інших гендерно та сексуально неконформних людей, які не вписуються в панівне – як на Заході, так і в решті світу – неоліберальне гомонормативне уявлення про цілі й методи ЛГБТ+ руху. Так, від геїв і лесбійок, що представляють НДО-ізований активізм, ми дізнаємось про важливість видимості та сміливості; боротьби за цивільне партнерство/шлюб; участі в акціях і флешмобах, що організовують НДО. Ми отримуємо певний образ місцевих активісток, які героїчно борються з гомофобією та ультраправою загрозою. Це завуальовує нюанси, конфлікти й суперечності всередині українського ЛГБТ+ руху між гомонормативною НДО-ізованою більшістю й низовими, переважно анонімними, самоідентифікованими квір-групами. Контрольний список успішного активізму вбудовується в мейнстрімну гомонормативну повістку, але в Україні, як і в інших країнах, він ще й сприяє консолідації ультраправого руху та замовчуванню й маргіналізації більш радикальних, інклюзивних повісток (Kahlina 2015, 80–81).

Шоу виключає не тільки радикальну квір-критику й діяльність; все не-гомонормативне також підпадає під спроби виключення. Винятком є, звичайно, Міша Коптев, але навіть він знецінюється коментарем ведучих як «блазень» (зауваження, яке сам Міша назвав образливим під час обговорення випуску з нами). Поява Міші в цьому епізоді, на нашу думку, допомагає сконструювати образ України як екзотичної, дивної країни у стані переходу. Водночас митець репрезентує квір-надмірність із «локальними» нюансами. Його особиста історія також використана, щоби побіжно розглянути тему війни в Україні й підкреслити турбулентність місцевої ситуації. Інші ж частини випуску транслюють стерильне й гомонормативне уявлення про локальну ЛГБТ+ культуру. Цьому-таки слугує монтаж, який вирізає будь-які елементи, що не вписуються в таку картину. Гарною ілюстрацією цього є репрезентація трансгендерної спільноти в Україні й особистий досвід трансгендерного активіста Фріца фон Кляйна.

Під час зйомок шоу (весна 2016-го) трансгендерні люди в Україні боролися з упередженнями, стигмою, трансфобією та насильством із боку української держави. Аби отримати нові посвідчення особи, що від-

повідують імені й гендеру, трансгендерні люди були змушені проходити дискримінаційну та жорстоку процедуру, яка включала госпіталізацію у психіатричній лікарні до 40 днів для отримання діагнозу «транссексуалізм» і примусову стерилізацію. У випуску ми чуємо уривки розмови Фріца з Іеном про ці питання. У нашій розмові Фріц із прикрістю прокоментував репрезентацію транс*людей і транс*активізму в шоу:

...у них один трансгендер, который одну минутку где-то там показан. [В выпуске] не сказано вообще про [дискриминационные в отношении транс*людей] законы, хотя я им очень долго рассказывал про это... но [в выпуске] прозвучало это так, словно только мне стерилизация нужна, а не что это системное насилие над транс*людьми. Опять же, тема гей-браков «раскрыта», а про транс*людей практически ничего. Как выглядит психиатрический стационар – почему не пойти не снять?.. Почему не показать... закон о принудительной стерилизации, разводе, запрет иметь детей, и так далее. Почему это не здесь? [Другие] транс*люди не согласились, потому что не хотят сниматься. Но они могли бы поискать...

У випуску Фріц також згадує, що не має змоги отримати нове посвідчення особи, оскільки відмовляється дозволити державі контролювати своє тіло. Це єдиний момент в «Гейкейшн: Україна», коли лунає критика державної політики в постмайданній Україні, а також звернено увагу на роль уряду в порушенні прав людини. Але ця критика займає в передачі дуже мало часу. Натомість швидкий монтаж (який навіть відрізає кінець однієї з реплік Фріца) переносить нас до іншої частини розмови, в якій він показує Іену фотографії своєї доньки. Вона живе з одним зі своїх татків у Латвії, і на той час Фріц без документів не міг подорожувати, аби з нею зустрітися. Він дуже критично відгукнувся на таку репрезентацію власної історії:

Фріц: То есть, все такое нормативненькое: вот у нас два мальчика, вот у нас две девочки вместе сидят – ни в коем случае никакая ни полиаморная семья, не какой-то там блядский клуб... А у нас вот такой «правильный» транс*человек... Хотя я говорил, что у меня полиаморная семья! Говорил, что у ребенка три папы, но нет...

Шоу через монтаж вирізає будь-який натяк на ненормативну спорідненість або емоційну близькість. Натомість в одній із ключових сцен Еліот та Іен вшановують гомонормативність, долучившись до закритого святкування неформального гей-весілля. Ця сюжетна лінія підкреслює сміливість ведучих і наречених, ілюструючи ще один важливий вимір сконструйованої «ідеальної суб'єктності» українських ЛГБТ+. Кімната, де відбувається дійство, і вбрання молодят прикрашені жовтим і блакитним – кольорами українського прапора – як прояв любові до української держави через включення національних символів у приватну церемонію. У випуску ми бачимо й інші ознаки відданості українській державі у словах і діях ЛГБТ+ героїнь шоу. Олена Шевченко виставляє український прапор на чільне місце під час вуличного флешмобу. Мак-

сим Еріставі розповідає, що ЛГБТ+ спільнота пожертвувала власними інтересами задля національної боротьби, коли вирішила не озвучувати свою повістку під час протестів на Майдані (детальніше про гомонаціоналістичні стратегії ЛГБТ+ лідер_ок можна почитати у Маєрчик 2014). І навіть Міша Коптєв розмірковує, що хотів би жити лише в Україні. Всі ці менш чи більш значні деталі мають накопичувальний ефект, і, як наслідок, утворюють важливе доповнення до збірного образу українського ЛГБТ+ активізму. Цей образ демонструє відданість націоналізму не лише в діяльності, а й у повсякденному житті, на «банальному» побутовому рівні. Важливо фіксувати прояви такого банального націоналізму (див. Billig 1995), адже це допомагає зрозуміти, як в українському суспільстві утворюється панівна ідеологія, що, врешті, нормалізує і більш радикальні прояви такої позиції — від цькування критик_инь націоналізму в соцмережах до фізичних нападів на «інших» посеред вулиці (про випадки подібного насильства можна дізнатися з публікацій на таких ресурсах, як «Маркер» чи «Грати»). «Гейкейнш: Україна» натомість нормалізує цей банальний націоналізм, демонструючи свою гомонаціоналістичну позиційність.

Отже, епізод конструює певний образ ЛГБТ+ активізму в Україні – відданого державі, її символам, ідеям і боротьбі. Але така репрезентація можлива за рахунок стирання ще одного конфлікту серед української ЛГБТ+ спільноти та суспільства загалом і замовчування інших поглядів на українську державу, її сучасні політики та поточний конфлікт.

Л: Вони говорять, що ми націоналісти та пишаємося цим, співпрацюємо з державою, повинні здаватися корисними державі чи суспільству. «Ми повинні відмежовувати, хто ворог...» Так, ніби всі ЛГБТ в Україні підтримували Майдан і брали участь в АТО, не показують, що на тій стороні так само вони є. А вони є, і на українських ресурсах на них купа гівна виливається. Був матеріал про те, що відбувається з ЛГБТ в Криму. Ті хто виїхали [з Криму] – ті хороші, а хто мовчать [пауза]...

Отже, цей випуск підтверджує відданість української ЛГБТ+ «спільноти» ідеалам гомонормативного й гомонаціоналістичного¹ ЛГБТ+ руху.

¹ Гомонаціоналізм відіграє важливу роль у структуруванні політичного й емоційного життя української ЛГБТ+ спільноти, особливо після Майдану. Він і подальші конфлікти зробили видимими розлам в українському суспільстві між патріотично-націоналістичним табором та іншими. Як і в багатьох інших обумовлених конфліктом суспільствах, панівна націоналістична ідеологія вимагає підтримки української держави та її політик. Інакше ці сприймаються як загроза національній безпеці, вони можуть бути позбавлені доступу до громадянства, прав людини та навіть людяності. У контексті такої поляризації критика мілітаризму, націоналізму й поширення праворадикальних груп в Україні, що висловлюють деякі квір і феміністичні активіст_ки, прирівнюється до «сепаратизму» й екстремізму. Наприклад, у 2017-2018 роках у ЛГБТ+ спільноті відбувалася активна дискусія щодо законності використання слоганів «Make love, not civil war» («Кохайтесь, а не беріть участь у громадянській війні») і «Смерть нації, квір ворогам» під час Маршу рівності на «КиївПрайді» 2017. Націоналіст_ки, які є наразі однією з найбільш видимих груп у ЛГБТ+ русі, одноставно вважають ці слогани зрадою української боротьби за незалежність (Усманова 2018). Ця націоналістична позиція близька деяким протагоніст_кам шоу, які у своїх публічних промовах і письмових заявах (переважно в соціальних мережах) допомагають затвердити ідею, що тільки певні ЛГБТ+ люди (з націоналістичними й патріотичними поглядами) мають право бути частиною спільноти та суспільства загалом. Цей конфлікт свідчить про важливі суперечності, що характеризують українську ЛГБТ+ культуру, проте квір-імперський погляд Еліота й Ієна оминає його, через свої очікування та проєкції.

2. Хто є суб'єктом, а хто є об'єктами цього тревелогу?

Фріц: Это же тоже такой момент власти очень сильной. Я человек с камерой, и я приехал тебя снимать. Ты мне предлагаешь сам, потому что ты хочешь, или потому что я человек с камерой, да?

Більшість попередніх випусків «Гейкейшн» були присвячені дуже екзотизованим/орієнталізованим країнам. Інші критики_ні (Rault 2017) вказують, що там можна чітко простежити різницю між суб'єктністю білих ліберальних ведучих (які досліджують і повідомляють глядач_кам про свої досвіди та спостереження) і герої_нями, які розповідають Еліоту й Іену про досвіди ЛГБТ+ людей у країнах, де відбувалися зйомки. Хоча останні й отримують можливість висловитися, монтаж і політика репрезентації шоу головно використовують їх, аби сконструювати «білу ліберальну гіперчуйність» (Wiegman 2012, цитовано за Rault 2017, 588) Еліота й Іена. Ця пара квір-туристів нібито відчуває провину за помилки колоніалізму й расизму, проте їхня поведінка, хоч і добродійна та сповнена солідарності, допомагає закріпити системи глобальної несправедливості. Чи можна побачити схожу динаміку владних відносин між ведучими й герої_нями передачі в «українському» випуску? Чи, може, він відрізняється, оскільки Україна — «європейська» країна?

Тоді як у попередніх епізодах Еліот та Іен час від часу засуджують расизм і колоніалізм, у «Гейкейшн: Україна» немає жодної рефлексії над динамікою владних відносин між Заходом і Східною Європою. Навпаки, як йшлося вище, шоу радо вдається до орієнталістських стереотипів та узагальнень. Наприклад, про цю країну зазвичай думають як про «білу», хоча це расистський і націоналістичний засновок, що ігнорує присутність расованих людей в Україні. Але передача працює із саме цим засновком: ведучі розмовляють лише з білими українськими ЛГБТ+ активіст_ками. Проте навіть цих місцевих ЛГБТ+ людей білі англо-американські гомонормативні ведучі трактують як об'єкти. Тож «Гейкейшн: Україна» продовжує проблемну спадщину ставлення до слов'янських народів як до об'єкта західного імперського погляду. До того ж цей об'єкт постає не цілком білим, чи не настільки білим, як уявний західний світ (Wolff 1994).

Стереотипи стосовно України вплинули на уявлення та сприйняття команди шоу, а це, зі свого боку, визначило, що вони хочуть тут побачити й відзняти – настільки, що багато подій були зумисне організовані для знімальної групи. Методи, які ведучі використали, щоби втілити ці упереджені уявлення щодо української ЛГБТ+ культури, свідчать про їхню агентність і про те, як вона стосується місцевих. Для зйомок епізоду команда передачі організувала низку подій (за свідченням учасни_ць цих заходів): шоу Міші Коптева, фотосесію Фріца фон Кляйна, флешмоб «Інсайту». Те, що деякі події були організованими спеціально для шоу, саме по собі не становить проблеми — цю техніку часто використову-

ють у журналістиці та для зйомок документального кіно. Натомість проблемність підходу команди «Гейкейшн» проявилася в тому, як ці сцени було організовано й відзнято, а також ставлення команди до героїнь випуску й місцевих учасниць знімальної групи.

Наприклад, ось як Фріц описує поведінку команди шоу під час зйомок сцен в офісі НДО «Інсайт»:

Они пришли с огромной съёмочной группой... они ворвались просто... не спросив, где там у вас что... вот мы пришли и вокруг нас всё делаем. Они начали занимать очень много пространства тоже. И где-то они пробьются с нами часа два, выбесили всех – мы были очень рады, уже когда они ушли.

Для однієї зі сцен випуску команда «Гейкейшн» попросила «Інсайт» організувати «подію для спільноти» — показ стрічки «Джуно», після якого мали відбутися дискусія та фотосесія із виконавицею головної ролі — Еліотом Пейджем. Еліот так і не прийшли на показ, а команда «Гейкейшн» не пояснила їхньої відсутності й не вибачилась за таку зміну планів. Багато з тих, хто прийшли на зустріч із зіркою, покидали ком'юніті-центр розчарованими.

Команда шоу була ще більш наполегливою та маніпулятивною під час організації фотозйомки із Фріцом, однак він погодився на всі їхні вимоги. Частково тому, що давно хотів організувати таку фотосесію, а команда «Гейкейшн» взяла на себе всі пов'язані витрати, і навіть придбала переноску для тварин, щоби Фріц міг привезти на місце фотозйомки двох своїх котів. Тоді він не міг дозволити собі оплатити ці витрати сам. Ось як він описує свої почуття в цій ситуації:

«Мы всё купим», – и поскольку тебя (sic!) все купят, ты идешь... И это такое классическое «мы приехали с деньгами, мы тут купим всё». С этим имеет дело очень сложно, потому что можно, конечно, побить себя пяткой в грудь и сказать: «Нет, вы меня не купите», – а потом ты возвращаешься домой, и кушать тебе нечего.

Команда «Гейкейшн» не лише підштовхувала героїнь діяти згідно зі сконструйованим сюжетом – вона також на власний розсуд маніпулювала результатами творчості героїнь епізоду й не ставилася до їхньої роботи із належною повагою. Так, у готовому випуску «Гейкейшн» перформанс Міші Коптева супроводжувався зовсім іншою музикою, аніж це було насправді. Її додали на етапі постпродакшену без відома самого Міші. Він довідався про зміну музики лише під час нашого спільного перегляду та обговорення випуску, і це його дуже засмутило, адже музика – невід'ємна частина його перформансів.

Така репрезентація людей, задіяних у «Гейкейшн: Україна», — один із методів використаних при створенні випуску, що ілюструє нерівні владні відносини між командою шоу й «рештою». Це також показує стирання як метод створення передачі. Як зазначено в інших публікаціях (Rault 2017), випуски «Гейкейшн» залишають поза кадром увесь місцевий технічний персонал (перекладач_ок, фіксер_ок), без яких було

би неможливо зняти таке шоу. Натомість на екранах ми бачимо компетентних західних мандрівників, які ефективно, без жодних проблем долають усі місцеві перешкоди. Еліот та Іен просто заходять до офісів і кімнат, де їм потрібно опинитися, щоби поговорити з людьми, з якими їм потрібно поговорити. Розмови – навіть коли герої_ні говорять українською чи російською – відбуваються без видимого перекладу: ведучі шоу усміхаються, коли потрібно, кивають у відповідних моментах, виражають занепокоєння, коли розмова заходить про сумне.

Р: Мне кажется, у них достаточно искренне озабоченные лица. [Сміються] ... И они кивают почти все время. Ну, то есть...Что не пони-мают, [то] пытаются понять хотя бы.

Як наслідок, в епізоді «Гейкейшн: Україна» Еліот та Іен постають обізнаними, емоційними й чутливими перекладачами та трансляторами досвідів українських ЛГБТ+, з якими вони зустрічаються. Саме вони представляють і/або підсумовують усі проблеми, розглянуті в епізоді. Завдяки цьому ведучі постають раціональними суб'єктами, уповноваженими пояснювати аудиторії шоу, що відбувається в Україні й у життях тутешніх ЛГБТ+ людей.

А як щодо місцевих?

Р: К нам приезжают какие-то известные и дружественные геи, активистки и там лесбиянки... и у нас нет пространства, чтобы сказать: «Идите нахрен». На комьюнити накладывается давление, что мы должны показать кому-то, как мы выглядим, чтобы всех нас потом спасли...

***

Описана вище репрезентація українського ЛГБТ+ активізму в «Гейкейшн: Україна», а саме НДО-ізований активістський рух, згуртований довкола ідеалів гомонормативності й гомонаціоналізму, а також витіснення всіх відмінних активістських повісток, віддзеркалює реальну ситуацію, яка лише загострилася за час, що минув із моменту виходу шоу в ефір. Спробуємо коротко описати, як відбувалась ця ескалація та які проблеми вона породила.

Видимий, саме НДО-ізований, активізм в Україні має доволі ієрархічну структуру (лідерський активізм), на відміну від низового феміністичного і квір-активізму, переважно заснованого на принципах горизонтальності й колективності у прийнятті рішень. Ця ієрархічність прослідковується при конструюванні повістки акцій – інтерсекційна феміністська критика націоналізму, мілітаризму, ксенофобії, расизму інтерпретується як загроза державності й безпеці країни та відкидається мейнстримним активізмом. Вище ми розглянули відкритий булінг за слогани на Марші рівності 2017, які, на думку оргкомітету й активних учасни_ць, не вписувались в основну повістку, ба навіть «розмивали» її. Цікаво проаналізувати, якою ж стала повістка Маршів рівності надалі, коли низові активістські групи почали бойкот таких подій, оскільки

більшість наріжних проблем, пов'язаних із націоналізмом, мілітаризмом, расизмом і ксенофобією загалом, організатор_ки відверто відкидали.

Девіз Маршу рівності 2018 «Усі рівні, усі різні» – дуже далекий від складних реалій України, де погроми ромських поселень, напади на активіст_ок і представни_ць міноритарних груп відбуваються доволі часто. Звідтоді й надалі організаційний комітет попереджав про премодерацію плакатів і символіки для уникнення ймовірних «провокацій». Після Маршу рівності 2018 року в анонімній статті на порталі журналу соціальної критики «Спільне» була спроба розібратися, які інструменти використовуються для конструювання такого «спектаклю “Про все хороше”» («Все буде Прайд»... 2018). По-перше, це медійна картинка з лідер_ками інституційного активізму та праворадикалами, що демонструє максимально спрощену картинку двох протилежних таборів (як влучно зазначено в тексті, «Ніхто з них не хороший чи поганий на 100%... Можливо навіть, в наступному випуску вони об'єднають свої сили, щоб захистити Землю від чужинців» («Все буде Прайд»... 2018)¹. По-друге, присутність і дії поліції для створення безпеки на Маршах рівності подаються як щось варте особливої відзнаки й подяки. Тим часом ця ж поліція відмовляється охороняти безпеку інших акцій і не розслідує кримінальні дії, вчинені на ґрунті ненависті протягом року. По-третє, це абсолютна невідповідність слогану реаліям, де бідність, расизм, недоступність медичної допомоги для певних верств населення (серед яких є і багато ЛГБТ+ людей) створюють значні нерівності в сучасній Україні.

2019 року «КиївПрайд» відверто означив свою гомонаціоналістичну позицію. Одним із медіаслоганів було обрано «Наша традиція – це свобода» з візуальними рішеннями, куди безпосередньо вписали прапор і герб України. У своїй піар-кампанії організатор_ки «КиївПрайд» зазначали:

Прайд-рух довго не міг собі дозволити відкрито говорити про патріотизм та про українську державність – це було дещо небезпечно і ризиковано. Але ми вирішили, що не можемо більше ігнорувати цю тему (Стадник 2019).

Вперше на Марші рівності була окрема колона «Військових ЛГБТ та союзників», а серед плакатів Маршу можна було побачити «За традиційні цінності в гей-сім'ях». Водночас в офіційно оголошених повістках Маршів проігноровано той факт, що в Україні останнім часом виникло кілька нових парамілітарних утворень і груп, які ініціюють напади на активіст_ок, ЛГБТ+ людей і ромські поселення. Тобто Марш рівності стає майданчиком для прославлення мілітаризму й консервативних повісток.

Наголос на традиційних цінностях продовжився й 2020 року Після оголошення намірів створити в Парламенті України міжфракційне

¹ І дійсно, 2019 року в репортажах із Маршу рівності циркулювали фото з червоно-чорним прапором – символом націоналістичної ідеології, який був принесений кимось з учасни_ць, а отже з легкістю пройшов попередню премодерацію символіки, гасел і плакатів.

об'єднання «Цінності. Гідність. Родина» «КиївПрайд» опублікували в соціальній мережі допис про підтримку такого рішення коаліцією ЛГБТ+ організацій і закликали міжфракційне об'єднання розглянути питання запровадження інституту цивільного партнерства, з одностатевими парами включно. Навіть якщо цей допис і був спробою тролінгу консервативних сил в українському парламенті, він все одно не підважував (гомо)націоналізму й (гомо)нормативності, а лише продовжував наведені вище тенденції, характерні для «КиївПрайду»: творення своєї офіційної повістки на підставі дискурсу традиційних сімейних цінностей та українського націоналізму.

Звертаючись у своїй статті про генеалогію прайдів і сучасну їх критику до українського контексту, дослідниця Леся Пагуліч зазначає:

Видимість одних груп не може реалізовуватись за рахунок ігнорування системних пригнічень інших маргіналізованих груп... повістка прайдів має включати боротьбу із расизмом, класизмом, погромами ромських поселень, комерціалізацією освіти та охорони здоров'я... все це про квір-політики, які обумовлені та взаємопов'язані одними причинами (Пагуліч 2018)

Натомість Пагуліч пропонує відмовлятися від вузьких політик ідентичності і створювати коаліції, які сприятимуть побудові солідарності та протидії системному пригніченню. Так, є приклади прайдів, які відбуваються в інших контекстах і включають різні маргіналізовані групи, що потерпають від правого насильства й консервативного дискурсу (див., наприклад, Isovici 2020). Такі прайди можуть вибудовувати простір для солідарності й озвучувати спільну для всіх маргіналізованих у суспільстві груп повістку. Але наразі, як ми зазначали вище, НДО-ізований активізм в Україні відверто ігнорує подібні повістки¹ та сприяє вкоріненню гомонормативних і гомонаціоналістичних ідей².

¹ Даний текст не ставить за мету аналізувати низовий квір- і феміністичний активізм, який представляє критичну інтерсекційну повістку в Україні. Про це можна почитати у важливій статті Марії Маєрчик та Ольги Плахотнік (Mayerchuk and Plakhotnik 2021). Проте хочемо звернути увагу на деякі приклади такого активізму, який залишився непоміченим добродійним імперським «квір»-поглядом ведучих «Гейкейшн». Щобільше, часом цей активізм просто не зауважує, а подеколи його навіть зацьковує українське мейнстрімне активістське середовище. Ініціатива «Збоку» (які не вживають стосовно себе слова «квір», замість того використовуючи префікс «збоч») займається написанням критичних статей, проведенням творчих заходів і загалом, за власним визначенням, пошуком інших форм спротиву в культурі (<https://zbokuart.wordpress.com>). Швейний кооператив ReSew (<https://www.facebook.com/ReSewKyiv>) проводить артivistські акції та воркшопи, які фокусуються не лише на квір-феміністичній повістці, а й на її перетині з ідеями захисту навколишнього середовища та трудових прав. Телеграм-канал «Осквирячечная» (тут і далі ми не вказуємо посилання на канали, які існують у приватному режимі) багато уваги приващує критиці гомонормативності, гомонаціоналізму та НДО-активізму, а також проблемам расизму, ейблізму й бідності в Україні. Ці ж проблеми активно артикулюють телеграм-канали феміністичного угруповання «Сіль», «Педраріум ім. Томіка Батлера», Facebook-сторінка групи «Бідність. Війна. Євробачення» (<https://www.facebook.com/poverty.war.eurovision>); також вони фігурують у знах, створених у рамках проєкту «Гетероприреченість», у гаслах уже згаданих «Ритмів спротиву» (<https://www.facebook.com/KyivROR>) та у стріт-арті багатьох анонімних квір-феміністичних груп. Це далеко не вичерпний перелік критичних низових ініціатив, що діяли останнім часом.

² Попри те, що у рамках цієї статті ми зосереджуємося на викликах гомонормативності та гомонаціоналізму, артикульованих низовими й горизонтальними угрупованнями, варто зазначити, що деякі НДО й інституціалізовані ініціативи в Україні теж активно долучаються до критики цих явищ: наприклад, НДО «Інша» (Херсон) чи журнал «Критика феміністична».

Висновки

Шоу «Гейкейшн» стверджує, що поширює знання про радощі та страждання різних ЛГБТ+ спільнот, створюючи репортажі з далеких і небезпечних (з погляду людей, які мешкають у країнах Заходу) місць. Ось як Іен в одному з інтерв'ю пояснює працю та відповідальність, які, на його думку, вкладено у створення шоу:

Ми працюємо дуже наполегливо... аби переконатися, що ми дійсно висвітлили основні аспекти, що ми були максимально справедливими, що ми були максимально відповідальними, що ми були якомога прогресивнішими... І тому ми таємно намагаємось максимально зануритися, наблизитися та якомога більше ангажуватися. А це вимагає неабияких зусиль (Laws 2017).

Проте такий образ працюючих просвітників, які документують життя «ЛГБТК-спільнот» із використанням продуманої та чутливої оптики, руйнується через патерналістський «квір»-імперський погляд ведучих. По суті, «Гейкейшн: Україна» – це історія не про Україну й місцеву ЛГБТ+ спільноту, а про Еліота й Іена для таких самих людей, як Еліот та Іен. Це історія про те, як двоє привілейованих білих англосаксонських людей із гомонормативними поглядами спостерігають за «екзотичними» життями інших і займаються «вестернсплейнінгом» (термін, запропонований Фріцом фон Кляйном) побаченого для західних аудиторій. Вони прагнуть проявити солідарність із гнобленими «ЛГБТК» людьми, але ця солідарність має очевидні проблеми. Вона скерована головню на Г(Л)-людей і чує лише їхні розповіді про страждання, спричинені ультраправою гомофобією. Водночас ведучі уникають згадки про основні проблеми структурної нерівності та системні утиски, як-то дискримінаційне законодавство й інші несправедливі державні механізми чи економічну нерівність¹.

При детальнішому аналізі така поверхова солідарність відіграє значно меншу роль у цьому випуску (та й у шоу загалом), аніж процес створення уявлення про «цивілізований» Захід, який протистоїть «(напів)варварським» Іншим. Це добре видно в епізоді «Гейкейшн: Україна», де європейська приналежність України конструюється як нестабільна й умовна — аж доки країна не подолає притаманні їй гомофобні тенденції. У тих кількох передачах, де дія відбувається у «західних» країнах (як-от Франція чи США), гомофобія (або транс*фобія, лесбофобія та расизм) більш консервативних частин суспільства зображається як «варварство», яке просто неunikно вдасться викоренити завдяки демократичним процесам й політиці ідентичності, шляхом здобуття видимості – словом, на умовах, встановлених неоліберальною ідеологією. Дивлячись на світ своїм «квір»-імперським поглядом, «Гейкейшн»

¹ Дехто може сказати, що такого аналізу годі очікувати від розважального шоу, але все-таки «Гейкейшн» позиціонується як активістська діяльність. Саме таке позиціонування передачі запрошує до критичного осмислення не лише його сюжету, а й, зокрема, до розбору різновидів активізму, які шоу популяризує – як прямо, так і опосередковано.

насправді не досягає декларованої мети відобразити всі нюанси життя місцевих ЛГБТ+ спільнот чи складні процеси, що відбуваються між цими спільнотами й місцевими структурами влади.

Образи, які шоу створює та поширює, сформовані під впливом орієнталістського трактування України як східноєвропейської країни, а також гомонормативності й гомонаціоналізму. Але водночас така образність утверджує ці проблемні явища. Камери «Гейкейшн» фіксують звичні для них прояви гомонормативних і гомонаціоналістичних суб'єктностей, залишаючи поза увагою більш нюансовані аспекти місцевих активізмів. Отже, цей розважальний продукт нормалізує «успішний» гомонормативний і гомонаціоналістичний ЛГБТ+ активізм. Тут коло замикається, і така репрезентація стає прикладом «ефективного» активізму для місцевих НДО. Наш аналіз цього процесу демонструє, як твориться ідеологія неолібералізму й (гомо)націоналізму, як позірно «банальне» – розважальний телепродукт – (від)творює гомонормативні й гомонаціоналістичні установки, що подають за єдино можливі та необхідні. Але, як демонструє наша стаття, це відбувається шляхом витіснення інших життів/суб'єктностей і звуження повістки до такої, що представляє інтереси більш привілейованих груп.

Подяки

Ми хочемо висловити подяку всім нашим співучасницям, голоси яких і уможливили написання цього тексту. Ми також вдячні рецензентам за важливі коментарі, а також редакторкам за їхній нескінченний терпець і довіру.

- «Все буде Прайд»... 2018. «“Все буде Прайд”, що б це не означало», *Спільне*, 20 червня. <https://commons.com.ua/uk/vse-bude-prajd/>
- КиївПрайд. 2021. «Про нас», *КиївПрайд*. <https://kyivpride.org/pro-nas/>
- Лексіков Роман, Дафна Рачок. 2020. «За межами теорій із Заходу: про вжиток і зловжиток “гомонаціоналізму” в Україні». *Гендер в деталях*, 21 червня. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/za-mezhami-teoy-iz-zahodu-pro-vzhitok-i-zlovzhitok-gomonatsionalizmu-v-ukraini-1341458.html>
- Маєрчик Марія. 2014. «До 8 березня/ Про переплавку смислів». *Критика*, 8 березня. <https://krytyka.com/en/community/blogs/occasion-march-8th-recasting-meanings>
- Пагуліч Леся. 2019. «Балада про Прайд». *Критика феміністична*, 2: 89–94.
- Попова Дар'я. 2018. «Жіночий чи феміністичний? Що трапилося з маршем до 8 Березня». *Критика феміністична*, 2: 85–88.
- Сайд Едвард. 2001. *Орієнталізм*, пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».
- Стадник Віра. 2019. «Яким буде «КиївПрайд 2019»: нова айдентика». *The Village*, 7 травня.

- <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/284785-yakim-bude-kiyvprayd-2019-nova-aydentika>
- Усманова Марина. 2018. «О правом феминизме, гуманистическом национализме и других химерах». *Гендерные исследования* 23: 176–180.
- Archer, Nandini and Claire Provost. 2020. “Revealed: \$280m ‘Dark Money’ Spent by US Christian Right Groups Globally”. *Opendemocracy*, October 27. https://www.opendemocracy.net/en/5050/trump-us-christian-spending-global-revealed/?fbclid=IwAR1aTz8ELM8UD2P_io_hiiVoNtEEu4x7jBhVyZs2QPIVCFmaejxHilxxCHg
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications Ltd.
- Buda, Dorina Maria. 2015. *Affective Tourism: Dark Routes in Conflict*. London and New York: Routledge.
- Burridge, Tom. 2016. “Ukraine Conflict: Daily Reality of East’s ‘Frozen War’”. *BBC*, April 15. <https://www.bbc.com/news/world-europe-35990401>
- Cruz-Malave, Arnaldo, ed. 2002. *Queer Globalizations: Citizenship and the Afterlife of Colonialism*. New York and London: New York UP.
- Duggan, Lisa. 2002. “The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism”. *Materialising Democracy: Towards a Revitalized Cultural Politics*, ed. by R. Castronovo and D. Nelson, 94–175. Durham: Duke University Press.
- Hale, Mike. 2016. “Viceland, a New Cable Channel, Aims to Stand Out”. *The New York Times*, February 28. https://www.nytimes.com/2016/02/29/arts/television/viceland-a-new-cable-channel-aims-to-stand-out.html?_r=0
- Isović, Melani. 2020. “Povorka ponosa jeste odgođena, ali borba i aktivizam nisu!”. *Etrafika*. August 11. https://www.etrafika.net/dosije/vidite-li-razliku/76229/povorka-ponosa-jeste-odgodena-ali-borba-i-aktivizam-nisu/?fbclid=IwAR2j7aRKLHfomEmghxk5gN8jVwbzfcWaGvvBTTVhmKVawzw_lUs-KToIZrk
- Kaplan, Ann E. 1997. *Looking for the Other: Feminism, Film, and the Imperial Gaze*. London and New York: Routledge.
- Kahlina, Katja. 2015. “Local Histories, European LGBT Designs: Sexual Citizenship, Nationalism, and ‘Europeanisation’ in Post-Yugoslav Croatia and Serbia”. *Women’s Studies International Forum* 49: 73–83.
- Kulpa, Robert. 2014. “Western Leveraged Pedagogy of Central and Eastern Europe: Discourses of Homophobia, Tolerance and Nationhood”. *Gender Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 21 (4): 431–437.
- Laws, Zach. 2017. “Ellen Page, Ian Daniel (‘Gaycation’): ‘Testament to those who risk lives to tell their stories’” (video), *YouTube*, August 16. https://www.youtube.com/watch?v=3DXGVQYyqYA&index=14&list=PLfd0PsJ_UEVBqvH87LnkIHpTp3dzuc_ow
- Lisle, Debbie. 2006. “Defending Voyeurism: Dark Tourism and the Problem of Global Security”. *Tourism and Politics: Global Frameworks and Local Realities*, ed. by P. M. Burns and M. Novelli: 333–345. Oxford: Elsevier.
- Lonlyplanet. “Donbass Tour: War Experience 1 day.” *Lonlyplanet*. <https://www.lonlyplanet.com/ukraine/activities/donbass-tour-war-experience-1-day/a/pa-act/v-66123P22/1004575>
- Mayerchuk, Maria and Olga Plakhotnik. 2021. “Uneventful Feminist Protest in Post-Maidan Ukraine: Nation and Colonialism Revisited”. *Postcolonial and Postsocialist Dialogues: Intersections, Opacities, Challenges in Feminist Theorizing and Practice*, ed. by R. Koobak, M. Tlostanova and S. Thapar-Björkert: 121–137. London and New York: Routledge.
- Murphy, Kevin P., David Serlin, and Jason Ruiz. 2008. “Editor’s introduction”. *Radical History Review* 100: 1–9.
- Paternotte, David and Roman Kuhar. 2018. “Disentangling and Locating the ‘Global Right’: Anti-Gender Campaigns in Europe”. *Politics and Governance* 6 (3): 6–19.

- Pratt, Mary Louise. 2018. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. London and New York: Routledge.
- Puar, Jasbir K. 2002. "Circuits of Queer Mobility: Tourism, Travel, and Globalization". *GLQ – A Journal of Lesbian and Gay Studies* 8 (1–2): 101–137.
- Puar, Jasbir K. 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Durham: Duke University Press.
- Rault, Jasmine. 2017. "White Noise, White Affects: Filtering the Sameness of Queer Suffering". *Feminist Media Studies* 17(4): 585–599.
- Wolff, Larry. 1994. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Wiegman, Robyn. 2012. *Object Lessons*. Durham: Duke University Press.